

Preciöserna i 1600-talets Frankrike

Vilka var preciöserna?

*Löjliga fruntimmer, upproriska kvinnor
eller litterära fantasifoster? Sissel Lie besvarar här
dessa frågor och diskuterar varför preciöserna sågs som så hot-
fulla av sin samtid. Hon visar också hur arvet från
dessa kvinnors kamp har förts vidare till
vårt århundrade.*

Bilden av preciöserna, 'les précieuses', har bevarats till eftervärlden bland annat i den franske komediförfattaren Molières skådespel *De löjliga preciöserna* (*Les Précieuses ridicules*). Molière säger själv i förordet till skådespelet att han inte är ute efter att häna de 'verkliga' preciöserna: '...de verkliga preciöserna borde inte bli förnärmade när man spelar löjliga fröknar som liknar dem dåligt'. Komedin uppfördes första gången 1659 och de parisiska salongernas främsta damer satt i publiken och roade sig med de andra.

Salongen som mötesplats för konst- och litteraturintresserade blev vanlig från och med slutet av 1500-talet. Kvinnorna hade stort inflytande över umgängestonen i dessa grupper. Genom att upphöja värden som känslighet, psykologisk insikt och förfining till norm fick kvinnorna, som ansågs veta mer om dessa områden, makt över män som oftast inte förstod sig på mondän bildning och galanteri. Speciellt för det borgerskap som hade köpt in sig i adeln, blev salongerna en slags aftonskola i bildat uppförande och tal.

Efter att begrepp som preciositet och preciös började användas som skällsord från och med 1650-talet, kom beteckningen att förknippas med de kvinnor som träffades i salongerna. Om 'preciöserna' kände sig träffade av Molières skådespel är omöjligt att säga. De följdes av många skadeglada blickar, men de var mästare i att förstålla sig och dölja sig bakom en mask och lät sig inte bekomma.

Litteraturhistorien har bevarat en mångtydig bild av dessa kvinnor. De har framställts som löjliga preciöser som ingen tog på allvar och man kan hitta beskrivningar av dem som språkrenare (purister), smakdomare och samtidskritiker. Medan den sista versionen är den mest moderna, är den första den mest seglivade.

Litterära fantasifoster

Domna A Stanton skriver i artikeln 'The Fiction of *Préciosité* and the Fear of Women' att den preciösa kvinnan är ett fantasifoster, skapat av satir- och komediförfattare och så småningom av litteraturvetare och historiker. Preciös blir enligt Stanton en beteckning på kvinnor som inte håller sig till normen för kvinnligt uppförande samt uttrycker den manlige författarens rädsla för kvinnan. Hennes argument är bland annat att beteckningen preciös var negativt laddad under hela 1600-talet. När Molière och andra författare skiljer mellan falska och verkliga preciöser, är det bara för att ge fiktionen ett sken av verkligheten, menar Stanton.

Det är riktigt som Stanton hävdar att många av de viktigaste källorna som vi har till kunskapen om preciöserna är satirer och texter som tillkommit för att få folk att skratta. Man kan säga att dessa texters beskrivningar ofta liknar våra svärmorshistorier: en kvinna tillskriver sig makt och myndighet i förhållande till en man som reduceras i motsvarande grad. Hon vänder upp och ned på verklighetens maktförhål-

lande. Istället för att skrämmas av den väldiga kvinnan och den lille mannen, kan vi skratta. Karaktäristiskt för Molières skådespel är emellertid att han griper tag i fenomenet i samhället som han förstör och förvanskar. Ibland är fenomenet groteskt nog för att väcka löje utan överdrift, som när han beskriver religiöst hyckleri i *Tartuffe*. Att han beskrev verkligheten visar de våldsamma reaktioner han fick från de grupper som kände sig förföljda av honom. Det är därför inte sannolikt att han skrev om de preciösa bara som en gemensam beteckning på de kvinnor som han ogillar – och fruktar – för att de inte uppför sig som de bör.

Vi har dessutom otaliga exempel på att grupper och personer med gemensamma idéer har fått namn som ursprungligen var menade som en nedvärdering, men som har fått en annan innebörd genom gruppernas eller personernas aktivitet. Salongerna hade sina fasta gäster, samma kvinnor träffade varandra regelbundet och bildade en kärna i kultureliten med vissa gemensamma drag. Det gemensamma drag som manliga författare kanske kände mest behov av att förlöjliga var deras kritiska förhållande till sin egen situation. Kvinnor som på 1600-talet ifrågasatte sin egen situation i samhället, ifrågasatte indirekt hela samhällssystemet. Det fanns därför all anledning att ta dem på sådant allvar att man måste förlöjliga dem. Att dessa kvinnor inte med glädje såg sig själva som preciöser hänger samman med att detta var ett skällsord. Detta ger emellertid inte anledning nog till att inte använda beteckningen om en grupp kvinnor med vissa gemensamma drag antingen vi använder det som skällsord eller hedersnamn.

I en samtida roman av Michel de Pure *Den preciösa eller alkovernas hemlighet (La Précieuse ou le mystère de ruelles)* hittar vi en beskrivning av en preciös salong och kvinnorna som möttes där. Romanen har en satirisk ton och man måste naturligtvis läsa beskrivningen av de preciösa och deras långa samtal om livet och kärleken med ett visst förbehåll. Satiren kräver precis som komedin överdrifter och förvrängningar,

men en 1600-talsspecialist som Antoine Adam menar att romanens bild av de preciösa diskussionerna ligger nära verkligheten eftersom materialet stämmer överens med andra texter från samma period. Vi har alltså att göra med två motstridiga förhållningssätt, Stanton som menar att preciöserna inte funnits och Adam som inte för ett ögonblick ifrågasätter deras existens.

Preciösernas idéer

Vi skall se hur Michel de Pure framställer dessa kontroversiella väsen och deras åsikter. De olika personerna tänker olika så romanen är inte en framställning av preciösernas doktrin utan en diskussion av centrala problem och då i synnerhet äktenskapet och förhållandet till sig själv och till andra människor. Romanen beskriver lärda damer med en intensiv intellektuell aktivitet. Ingenting undgår deras nyfikenhet. 'Tre eller fyra preciöser lägger på en eftermiddag fram allt som solen kan ha sett på sina olika rundor /.../ ingenting kan undgå deras nyfikenhet eller undandra sig deras kännedom' (del I, band I, s 67). Den beskriver dem vidare som oavbrutet upptagna med att förädla och kontrollera sitt tal, sitt uppförande och sina känslor.

Den viktigaste uppgiften som de sätter in alla sina krafter på är att leta efter välfunna ord och osedvanliga uttryck och värderingen av vackert tal och vackra konstverk /.../. De gör sig därtill omaket /.../ att bearbeta sina själsförmögenheter och genomföra detta så väl att de kan behärska sinnena, förädla de sinnliga njutningarna och göra dem lika själsliga som sinnliga. (Del I, band I, s 71)

Resultatet av denna insats blir för dessa kvinnor att de blir medvetna om sitt eget värde. De namnger ting och får kontroll över situationen genom att förstå den, de avvisar allt som kan försätta dem i ett beroendeförhållande till mannen, och ställer upp förnuftet, själslivet och självbehärsningen som värden i motsats till insikter, sinnlighet och spontanitet. De strävar mot 'tankens förfining, kontroll över lidelserna, stilens renhet' (del I, band I, s 71). Det finns ingen antydning om att kropp och själ kan ha lika värde eller att kvinnans biologi

kan uppvärderas. Preciösernas egen biologi är en del av orsaken till deras undertryckta, maktlösa situation. För att kunna frigöra sig, nå respekt och erkännande måste de frigöra sig från sin egen kropp. Det kunde bara ske genom att de förnekade den.

Preciösernas betoning av sinnenas mindervärdiga karaktär och själslivets och intelligensens betydelse är så stark att en av romanens preciöser hävdar att om hon skulle värdera två personers vänskap, skulle hon döma utifrån deras vetande. 'Hjärtat kan inte älska utan kunskap och kontroll', heter det (del 3, band 2, s 102). Det vetande som det rör sig om här är psykologisk insikt.

Det krävs av en preciös att hon skall påtvinga andra sin värdering av sig själv, och det är självklart en förutsättning att denna är positiv:

Hon måste vara listig nog att kunna lovprisa sina förtjänster, sätta värde på sina känslor, vinna anseende för sina arbeten, gillande för sina skämt, lägga kraft i sin kritik; och allt det hon har gemensamt med resten av sitt kön måste hon göra enastående genom sin uppfinningsrikedom och sin flit. (Del I, band I, s 70–71)

Dessa kvinnor ser på sig själva som undantagsföreteelser som får sitt värde just genom att de skiljer sig från andra kvinnor. Överklasskvinnorna hyste inget intresse för de kvinnor som inte var i deras situation. Den franska överklassen utgjorde bara en liten del av den franska befolkningen som huvudsakligen bestod av bönder, och inom överklassen kom bara en del av kvinnorna i kontakt med de preciösa salongerna. Det var alltså i hög grad gynnade individer som inom sin egen klass skilde sig från andra kvinnor genom sin protest mot kvinnans verklighet.

Samtidigt som preciöserna delvis spelade på sin kvinnlighet, mätte de sig i förhållande till mannen. Det rörde sig om en maktkamp och enligt Michel de Pures roman har de 'svar som är lika skarpa, omdömesförmåga som är lika pålitlig, förnuft som är lika exakt som mannens' (del I,

band I, s 166). Men deras kvinnlighet ger dem företräde framför mannen:

De äger dessutom förmågan att ge namn åt saker och ting, att uttrycka sina tankar och låta fantasin spela på ett helt annat sätt än vi förmår. /.../ Känslorna blir ljuvare, sättet de uttrycks på behagligt, och tankarna får en vacker utformning och uttrycks sedan på ett vårdat sätt. (Del I, band I, s 166)

Äktenskapet

Vad beträffar deras egen situation som gifta kvinnor, så berömmar de sig i romanen av att vara medvetna om det förtryck de är utsatta för, vilket gör 'slaveriet', alltså äktenskapet, 'ärofullt' (del 3, band 2, s 18) även om de inte kan träda fram med protester och krav. I salongernas skyddade miljö kunde kvinnorna beskriva sin ofria situation, analysera dess orsaker och föreslå reformer. De levde emellertid i ett auktoritärt manssamhälle som inte tålde att kvinnor trädde fram i offentlighetens ljus. Diskussionerna blev därför ofta en del av kvinnornas teknik för att uthärda sitt dagliga liv, inte ett försök att förändra det.

Hos Michel de Pure kommer det fram många förslag hur äktenskapet bör reformeras. Det föreslås av en av de närvarande herrarna att äktenskapet bör upphävas och ersättas av fri kärlek. En annan idé är att basera äktenskapet på ett kontrakt som kan förnyas varje år om bägge parter önskar det. I centrum står emellertid förvisningen om att ett oupplösligt äktenskap inte är någon grogrund för kärlek, inte ens om den finns från början. En äkta preciös ståndpunkt tycks vara att det inte lönar sig att kämpa mot äktenskapet som institution och att man i samlivet med en man som man inte älskar och kanske föraktar måste finna ett sätt att överleva och andra former för frihet än den rent fysiska:

Hon har speciella metoder som hon oavslutligt förlitar sig på och med vars hjälp /.../ hon frigör sig från det slaveri som seder och bruk påtvingar henne. Hon är gift som om hon inte vore det. Varken äktenskapet eller skötseln av hemmet som är en av dess viktigaste följder rubbar hennes själsro eller hindrar henne i andens ljuva sysslor. Hon vet att fullgöra sina plikter; hon uppfyller sina förpliktelser mot sin

make, omvärlden och sig själv. Hon delar upp och särskiljer tingen. (Del 3, band 2, s 54)

Idealet för Michel de Pures preciöser är en kvinna som på ett oklanderligt sätt gör sin plikt, behandlar sin make som ett 'obotligt ont' (del 2, band 1, s 329) och själv finner sin frihet bakom en ogenomtränglig mask:

Hjärtats känslor, själens rörelser är inte underkastade någon annans bestämmande; ingen har rätt att döma dem eller kraft att tränga in i dem. /.../ Men tillrättalägg detta yttre, åstadkom ett vackert utseende, sörj för att det som syns inte stöter, utnyttja utanverket och skenet; då kommer ni att bli varse att andras förnuft förvirras och besväras, omdömesförmågan upphävs och förhindras. (Del I, band I, s 23)

Det är alltså ingen samhällsomvälvning dessa preciöser planerar, de vill dela makten med dem som har den. Och för att nå sitt mål måste de först ha kontroll över sig själva.

En del av idéerna som dessa preciöser har, är bortom det möjliga, det som kan förverkligas i ett samhälle där föräldrarna arrangerar äktenskapet och kvinnor i lagen jämföras med barn och idioter. Kanske en del av romanens satir ligger i det omöjliga i dessa preciösers krav. Sett med våra ögon är inte beskrivningen av preciöserna i denna roman så märklig. Att kvinnor ifrågasätter sin egen situation är inte längre så groteskt att man måste skratta åt det.

Hur såg verkligheten ut för samtidens franska överklasskvinnor, för dem som skildras i denna roman och som materiellt sett hade det bäst i detta samhälle? De betraktades alla, hög såväl som låg, som egendom som familjen hade bestämmanderätt över. Faderns auktoritet var ostridig, och det stod honom fritt att gifta bort sina döttrar med vilken man han önskade eller att skicka dem i kloster om det fattades hemgift eller om de var svåra att gifta bort. Tidigare hade det varit vanligt att till exempel borgarens hustru tog del i mannens sysslor. Efterhand blev det emellertid ett tecken på välstånd att man hade en hustru som gick hemma utan att arbeta. Ju snävare kvinnornas funktionsområde var, desto mindre inflytande hade de över sitt öde. Utbildningen var eländig och syf-

tade till att göra kvinnorna till lydiga döttrar och underdåniga hustrur. När en kvinna väl en gång var gift, var det praktiskt taget omöjligt för henne att bli fri igen. En av de få möjligheter till skilsmässa som kvinnorna hade var om de kunde bevisa att deras make var impotent. För att bevisa detta måste de ha samlag inför vittnen. Det skulle nog mycket till innan man använde den metoden.

Vid 1600-talets slut visade det sig att ett stort antal giftmord hade begåtts inom överklassen. En del av morden hade begåtts av kvinnor som ville bli kvitt sina äkta män. De som uppdagades anses bara vara en liten del av det totala antalet. Man kan föreställa sig vilken desperation de kvinnor måste ha känt som tog till sådana medel.

Kvinnan och naturen

De gifta kvinnorna tyranniserades av sin biologi förutom att deras kroppar av stora delar av samhället betraktades som en syndens pesthärd. Med normal fruktsamhet fick de ett barn vart eller vartannat år. Födslarna var farliga; ofta var det enda de hade att ty sig till en otillförlitlig blandning av magiska medel och sunt förnuft. Ständiga födslar förstörde de flesta kvinnors hälsa, och många dog i barnsäng. Mannens sexuella bestämmanderätt blev inte bara en förödmjukande påminnelse om kvinnornas ofrihet utan också ett indirekt hot mot deras liv. I *Den preciösa eller alkovernas hemlighet* heter det om den gifta kvinnan:

Hon klagar nu över den fruktbara och alltför frodiga ungdomen som har gjort henne till mor och varje år utsätter henne för en ny börda, en synlig fara, en besvärlig uppgift, outhärliga smärtor och tusentals plågsamma följder /.../ Att vägra är ett brott /.../ och den ärbara kvinnans upphöjande av sig själv över köttet och makens brutalitet är högmålsbrott mot äktenskapets tyranniska ok. (Del 2, band I, s 285)

Det var kvinnans plikt att finna sig i sitt öde. Bristfällig utbildning ledde till en nedvärdering av hennes andliga möjligheter, ofta till förakt för hennes fjollighet. Kvinnornas biologi gjorde dem annorlunda än männen, mer djuriska. Det måste ha varit svårt för kvinnorna att bevara en positiv

bild av sig själva. Deras domäner hade tidigare varit födelse och död; de hade varit kloka hustrur, barnmorskor och förmedlare av en muntlig tradition. Kvinnorna var av hävd bärare av en folklig kultur präglad av subjektivitet och fantasi. Från och med renässansen utvecklades en ny kultur baserad på objektivitet och förnuft, på en ökande tro på människans förmåga att kontrollera sin verklighet och erövra den fysiska och andliga världen. Kyrkans dogmer representerade inte längre den enda sanningen. Människan kunde med sina egna förståndsgåvor ställa frågor och finna svar.

Kvinnorna blev, eftersom de ansågs stå närmare naturen, en del av den värld som skulle erövrats och kontrolleras. Kvinnor var inte förnuftsvarer. De upplevde världen på ett annat sätt än männen. Denna uppfattning av kvinnorna kunde leda till att de betraktades som motståndare till den nya kulturen. Deras funktion som traditionsförmedlare bidrog till att stärka de 'moderna' männens känsla av att kvinnorna var vidskepliga, fastlåsta i ett förlegat vetande, och stod i förbund med farliga krafter i naturen.

Häxprocesserna som grasserade i Europa på 1600-talet gällde i över 80% av fallen kvinnor. Häxan var en representant för det onda på jorden men hon var samtidigt en del av den kultur kyrka och stat måste bekämpa och helst utrota för att få makt över sinnena. Alla kvinnor var i kraft av sin natur och sin nära anknytning till liv och död potentiella häxor. De kunde bedåra och förtrolla mannens sinnen, hota hans förnuft med sin sexualitet och på så sätt ta makten ifrån honom. Kvinnorna upplevdes samtidigt som farliga eftersom de var annorlunda, och mindervärdiga eftersom de inte var män.

Diskussionen om kvinnans plats och värde hade pågått sedan medeltiden och fortsatte in på 1600-talet. Samtidigt som de prisades för att ha ett rikt själlsliv och sades hysa djupare känslor och större hängivenhet än män, blev de klandrade som 'de sämsta i världen':

den mest otillräckliga varelsen i universum, naturens avskum, alla olyckors kläckningsstäl-

le, oenighetens källa, de förrycktas leksak, klockhetens gissel, helvetets fackla, lasternas elddon, avskrädets gyttjepöl, ett naturens monster, ett nödvändigt ont, ett mångfaldigt fantasifoster, en förgänglig glädje, djävulens fiskekrok, änglarnas fiender och det gudomligas maskerad. (Citat från en samtida text, hämtad från R Lathuillère, *La Préciosité*, Genève 1969, s 659)

Kvinnlighetens värde

Michel de Pures satir ger en bild av kvinnor som tog upp kampen mot verkligheten. De försökte inte ge sin biologi ett värde, därtill var kanske nedvärderingen alltför kompakt, men tilltvingade sig respekt och beundran genom att fästa vikt vid de egenskaper som samtiden ansåg vara positiva kvinnoegenskaper. De såg sig själva som bärare av egenskaper och kunskaper som kvinnor var ensamma om, och som de gjorde till absoluta värden. Förfining i motsättning till manligt barbari var för dem något viktigt och ett väsentligt krav på känsloliv, uppförande och språk. De visste att känslolivet kunde styras av förnuftet, och att kvinnan var en själsvarer. De var eniga med den nya tidens män i sin tro på det mänskliga förståndets möjligheter.

Ända sedan antiken hade män suttit tillsammans och diskuterat politik och kultur. Det nya var inte bara att kvinnorna krävde att få delta, utan att de själva tog initiativet och ordnade konkurrerande cirklar, salonger dit männen fick tillträde på kvinnornas villkor. Kulturlivet hade dominerats av den klassiska bildningen som kvinnorna inte hade tillgång till därför att de inte lärt sig de klassiska språken men nu anslöt kvinnorna sig till de stämmor i kulturdebatten som förlöjligade denna slags lärdom. Insikter i människosinnet sattes upp mot kunskapen om antiken, känslodjup och psykologisk analys sattes upp mot färdigheter i att skriva vers som man gjorde i det gamla Rom. 'Pedanterna' var komiska, en dammig församling av lärda i motsats till den glittrande grupp moderna människor som samlades i de mondäna salongerna. Kvinnorna kunde inte konkurrera med 'pedanterna' i lärdom, men de kunde göra sitt synsätt till norm och hävda att

Alkov. Gravyr av Abraham Bosse ur 'XVIIe siècle'. 'Les grands auteurs Français du programme', III, 1964.

deras goda smak, bildning och dygd var mer än tillräckligt för att kunna bedöma konst och litteratur, och att deras insikt om människosinnet gav dem underlag nog för att säga sin mening i politiken. De gick alltså in i politiken som representanter för 'de moderna' i konflikt med 'de gamla'. Att preciöserna behandlades så hårdhänt i många samtida skrifter kan hänga samman just med kvinnornas deltagande i debatten om vad som var sann kunskap och kultur. Angreppen var hänsynslösa från båda håll. Både Molières *Les Précieuses ridicules* och *Les Femmes savantes* från 1672 visar att kvinnor

som bildar sig andligt är tacksamma att göra till åtlöje.

Dessa kvinnor var helt överens med sin tid när de granskade sin själ och sökte att klassificera sina känslor. Denna taxinomiska verksamhet förekom på alla fält inom naturvetenskaperna; man klassificerade själen som man klassificerade växter. Det stora intresset inom överklassen för naturvetenskaperna kom bland annat till uttryck när de litterära salongerna mot århundradets slut ofta övergick till att ta upp vetenskapliga ämnen. Det var inget brott mellan naturvetenskap och diskussioner om själs-

livets psykologi för 1600-talets lärda kvinnor. Och den nya insikten i och intresset för själslivet utgjorde grunden för klassicismens stora tragedier.

Preciöserna och språket

Det har skämtsats mycket om preciösernas insats som språkrenare. De flesta av gästerna i salongerna intresserade sig för språkutveckling. Både kvinnor och män ledde korståg mot vulgära ord, föråldrat språk och lärda vändningar. När verklighetsflykt och förfining dessutom fick betydelse för vad man kunde och inte kunde säga, blev många ord tabu och krångliga omskrivningar nödvändiga. Preciöserna blev kända för sitt invecklade språk, sina eufemismer och superlativer. Efter vad vi vet om språkhandlingar väljer man emellertid de mest effektiva uttrycken när man skall kommunicera med andra. Man kan undra om preciöserna använde uttryck som 'de beklagansvärda verkningarna av lagenlig kärlek' när de talade om graviditet. Var verkligheten så traumatisk att den inte kunde nämnas vid namn, eller har satirikern förhävt sig? Faktum var att salongernas kvinnor och män gav varandra ädla namn, eftersom de vanliga, vulgära namnen hade kunnat trasa sönder den drömväv som de rörde sig i när de träffades och påminna dem om att verkligheten var någon annanstans. Språkrensarnas insats för det franska språket fick i alla fall betydelse för det litterära språket och blev en av förutsättningarna för klassicismens klara uttryck. Kvinnornas förnekande av sin dagliga verklighet bidrog till att belysa deras situation.

Lidelsens makt

Den inre friheten och känslomässiga energi som preciöserna vann med sin förställningskonst kunde de använda för att ge tillvaron ett innehåll och en mening som de inte fann i det liv som hade planerats för dem. Det värsta öde en heroisk preciös kunde drabbas av var att överraskas av lidelsen för den kunde göra själen till slav. Därför använde de en stor del av sin tid till att

analysera kärlekens vägar för att inte luras av den. Lidelsen kunde inte bara göra kvinnor och män maktlösa, den var ett hot mot kvinnornas goda rykte. Man kunde få barn utanför äktenskapet, och man kunde smittas av könssjukdomar. Dessa sjukdomar var en del av överklassens vardag, men de ledde till att ungdomen och skönheten snabbt förföll, och till att kvinnorna snabbt präglades av det liv de förde. Det var inte för inte som sminket lades på som en vit mask. Deras män kunde dessutom bli arga och skicka den otrogna i kloster. Kärleken kunde emellertid vara något annat, ett möte mellan själar; så kunde nyplatonikerna uttolkas. Den 'ömna vänskapen' blev ett ideal för kvinnor som kämpade för sin självrespekt och som inte kunde kosta på sig att hänge sig åt sina sinnen. I salongerna bestod många kärleksmöten av innerliga uppläsningar av kärleksdikter.

Få texter av kvinnor har bevarats från salongernas litterära verksamhet. En del av förklaringen kan vara att texterna var brukstexter, man läste upp dem, roade sig och kritiserade, sedan föll de flesta bidragen i glömska. De texter som har bevarats till eftervärlden har oftast andra karakteristiska drag än de man kallar preciösa. Det beror väl också till en viss del på att 'preciositet' definieras som något negativt. Kanske skrev preciöserna långt mer direkt och träffande än vad satirikerna hävdade?

Mme de Lafayettes (1634–1692) roman *Prinsessan de Cleves* (*La Princesse de Clèves*) från 1678 räknas som den preciösa romanens höjdpunkt och den lilla romanens kvalitet förklaras ofta av att den både i omfång och språkbruk har avlägsnat sig från den preciösa stilen. Romanens prinsessa väljer att fly kärleken sedan hon blivit änka och fri att välja den partner hon vill. För henne är klostret att föredra om hon inte skall mista sin integritet, sin själs frihet, för lidelsen ger den älskade makt över hennes sinne. Romanens kärleksbild stämmer väl överens med preciösernas föreställning om kärleken som den beskrivs i text av Madeleine de Scudéry (1608–1701).

Preciöserna menade att kärleken borde kunna utforskas, förklaras, förses med reg-

ler och kontrolleras. Man roade sig med att kartlägga kärlekens universum så att man inte skulle gå vilse i det. Madeleine de Scudéry *Carte de Tendre* från 1654 beskriver ett landskap där förälskelsens flod flyter genom små städer vid namn 'Omsorg', 'Känslosamhet', 'Kärleksbrev', 'Givmildhet' men också 'Ytlighet', 'Glömska' och 'Ondska'. Här gäller det alltså att resa till de riktiga platserna och nå 'Den ömma förälskelsens stad' utan att hamna i det farliga hav som lidelsen utgör och som på motsatta sidan gränsar till ett okänt land. Så blev kärleken samtidigt sällskapslek och en väg till insikt i människosinnet. Preciösernas samvaro präglades av det heroiska projekt som deras frigörelse representerade och av deras önskan att roa sig och fördriva tiden på angenämast möjliga sätt. De gjorde uppror mot kungen i 'Fronden' och utsatte sina vänner för 'practical jokes', de diskuterade litteratur och konst och var upptagna av att utforma klassicismens regler, och skrev dikt om allt från gudomlig skönhet till papegojor och kameleonter.

Berömda preciöser

Mme de Rambouillet (1588–1655) betraktades som en föregångare till de franska preciöserna. Hon lät bygga ett hus efter egna teckningar där hennes 'blå rum' skulle bli mötesplatsen för den politiska och kulturella eliten i Paris ett stort antal år. Här fick bara de tillträde som kunde lära sig de förfinade kvinnornas umgängesformer.

Mme de Rambouillet intog sängen för gott efter att ha satt sju barn till världen och mottog sina gäster från sin säng i 'alkoven' (ruelle). Mme de Sablé (1599–1678), en av hennes väninnor, fick också sju barn och slutade sina dagar sängliggande i en obskyr sjukdom, något som inte förhindrade henne att ta del i salongslivet. Förutom att sängläget säkert erbjöd lindring mot alla de plågor en rad havandeskap och födslar hade förorsakat dem var detta kanske en form av barnbegränsning, en antydning om att nu hade de gjort sin bittra plikt mot mannen och äktenskapet och av-

såg att ägna sig åt mer andliga sysslor. Mme de Rambouillets dotter Julie lyckades hålla sin friare stängen i fjorton år innan hon slutligen hamnade i den äkta sängen. Därigenom fick hon anstånd i sitt oundvikliga öde – hon blev olycklig i sitt äktenskap liksom de flesta andra. Mme de Lafayette levde skild från sin make efter att ha fått sitt andra barn, och Mme de Sévigné (1626–1696), som blev änka ganska ung, lyckades förbli änka trots otaliga friare.

Att drottning Kristina av Sverige (1628–1689), som av preciöserna räknades som en av dem, aldrig gifte sig kan ha en enkel förklaring. De lärde har tvistat om orsaken till detta föga tidstypiska beteende, var hon sexuellt onormal eller inte? Kristina hade under hela sin uppväxt uppfostrats som en pojke. Hon var van vid att bestämma över sitt eget och andras liv. Varför skulle hon gifta sig och överlämna sin bestämmanderätt till en man samtidigt som hennes kropp skulle ta makten från henne genom ständiga havandeskap? Kristina instämde i sina maximer i preciösernas klagosång:

Vilket brott har kvinnokönet begått för att dömas till den hårda nödvändighet som består i att vara instängd hela livet antingen som fånge eller som slav? Jag kallar nunnorna fångar och de gifta kvinnorna slavar. (*Maximer*, utg och övers Sven Stolpe, Stockholm 1959)

De överlevnadsmetoder som skildras i Michel de Pures roman överträffas av verkligheten. Många kvinnor nöjde sig inte med sin inre frihet utan omformade så långt det var möjligt sin dagliga verklighet så att den passade dem. Mme de Rambouillets salong fungerade från 1620-talet, och det första årtiondet var hennes gäster mycket upptagna av herderomanen *L'Astrée* och de förebilder den gav för deras uppförande. Denna fiktionsvärld karakteriseras av sin överklighet. Fåren är med enbart som bakgrund till de herdar och herdinnor som strävar i kärlekens irrgångar på tusentals sidor. De gav varandra, som tidigare nämnts, nya och ädlare namn. Mme de Rambouillet var den oförlikneliga Arthénice, medan hennes verkliga namn var Cat-

hérine. Madeleine de Scudéry kallade sig Sapfo i all anspråkslöshet. Från 1630 blev Mme de Rambouillets gäster mer och mer engagerade i den debatt som bidrog till att utforma den klassicistiska doktrinen, och herdar och herdinnor deltog dessutom aktivt i intrigerna mot kungamakten.

Många av preciöserna minns man idag främst för deras excentricitet, inte för deras kulturella eller politiska insatser. Mme de Sablé var kanske en av de mest begåvade preciöserna och känd på grund av sina satiriska biografier. Hon bidrog till utvecklingen av den litterära genren maximen och skrev själv *Maximes* (1678). Hennes salong besöktes av tidens mest betydande män och kvinnor, och hon var nära vän med La Rochefoucault och Mme de Lafayette. Hon blev emellertid mest känd för detaljer ur sitt privatliv och anekdoter om sin hypokondri och rädsla för smitta. Vi kan förklara denna rädsla som en gryende förståelse i samhället av hur sjukdomar spreds och betydelsen av hygien. Hennes samtid roade sig med historier som den följande: När ryktet gick om pest i Paris stängde hon in sig i sitt sovrum och inkallade sina tre läkare. De tvingades stanna utanför hennes dörr och konsultationen föregick genom en kammarflicka som sprang fram och tillbaka mellan läkare och patient.

Madeleine de Scudéry

Madeleine de Scudérys romaner hade mycket stor framgång i samtiden och lästes fortfarande över hela Europa under 1700-talet, men hon identifierades likväl mer och mer med den bild av den sura, gamla jungfru som Boileau gett oss. I hennes ändlösa hjälteromaner uppträdde hennes vänner från salongerna som lätt förklädda hjältar, och man kämpade om hennes gunst för att försäkra sig om en plats i nästa band. Det nya med hennes romaner i förhållande till *L'Astrée* är försöket till psykologisk analys av känsloliv.

Hon hävdade själv att hon skrev sina romaner för att väcka avsky för den vanliga formen av kärlek. Hon menade som så

många av preciöserna att äktenskap och kärlek var oförenliga, att äkta vänskap var en varaktigare känsla än kärlek, och att kärleken måste vara rent andlig. Den man älskade måste vara värdig kärleken, och båda parter måste älska lika mycket. Kärleken fick gärna sättas på prov. En del av den galante kavaljerens prövningar låg i det motstånd han mötte hos den älskade. Ju längre de uthärdade i denna lek utan att hänge sig åt känslorna, desto ädlare var känslorna.

Medan Mme de Rambouillets salong huvudsakligen besöktes av adeln, kom Madeleine de Scudérys gäster i synnerhet från borgerskapet. Den feministiska sidan av salongsverksamheten blev klarare under 1650-talet. I det sammanhanget kan man nämna att enstaka salonger från början var stängda för män eftersom kvinnorna inte kände att de kunde utveckla sin själ i mäns närvaro. Kvinnornas normskapande insats var densamma under hela perioden. Deras protest mot sitt öde bidrog till att sätta sin prägel på hela den franska eliten, och paradoxalt nog ledde denna kamp för frigörelse och likaberättigande till att den franska överklassen anpassades till de krav på mondänt uppförande som skulle komma att ställas vid Ludvig XIVs auktoritära hov. En omedelbar positiv följd av kvinnornas insats i salongerna var den plats och den betydelse kvinnorna fick när överklassen möttes, vare sig detta skedde i salongerna eller vid hovet.

Ninon de Lenclos

Ninon de Lenclos (1620–1705) protesterade på sitt eget sätt mot kvinnorollen. Hon valde att leva efter mannens moralnormer i en tid då kvinnornas dygd var deras viktigaste tillgång. Det fanns naturligtvis också andra kvinnor som valde att hänge sig åt sinnena istället för att kämpa heroiskt mot dem, men Ninon de Lenclos var unik eftersom hon trots sin livsföring accepterades i de mest ärbara salonger och respekterades av alla. Till och med den dygdiga Madeleine de Scudéry har bara lovord för henne, den förtjusande Clarice:

Den förtjusande Clarice är utan tvekan en av de mest bedårande varleserna i samhället. Hennes vetande och humor har en synnerligen säregen stil. (*Clélie*, utgiven 1658, band I, s 234)

Ninon Lenclos skröt med sina otaliga erövringar, hon hade gärna många äventyr på en och samma dag. Hon lovprisades av sina vänner för sin kvinnlighet, sin intelligens, sin takt och sin finkänslighet, men beundrades också för sitt direkta sätt och sin ärlighet.

Också Ninon lade vikt vid självkontroll och förnuft som de andra preciöserna och vid att forma sitt liv efter sitt eget huvud. Hon höjde sig över den traditionella kvinnorollen och godtogs som annorlunda och mer intressant än de flesta andra kvinnor. Det mest osedvanliga med Ninons livsföring var det sätt hon använde sin kropp på utan att för ett ögonblick mista kontrollen över sig själv. Kanske var det för att hon kämpade mot sitt öde på mäns villkor som hon undgick det förlöjligande som kom de andra preciöserna till del? För samtiden var det mer komiskt att förneka könslivet än att kasta sig ut i det med liv och lust.

Självständiga och frigjorda kvinnor

De löjliga preciöserna var kvinnor som gav sig själva egenvärde och tilltvingade sig respekt trots det motstånd och löje de utsattes för. Deras positiva självuppfattning hade emellertid en negativ baksida. De hade uppnått människovärde på bekostnad av en del av sig själva. Deras spontanitet och sinnlighet måste undertryckas och kontrolleras, modersrollen var en belastning, och barn något man lämnade bort till ammor. För oss kan det tyckas som om priset för att glittra i kulturlivet var för högt, men preciöserna levde i en period då man inte hade samma förhållande till barn som vi har idag. Barnen var ofullgångna vuxna, och hälften av dem dog i tidiga år. De stod naturen närmare genom sin ofullständiga socialisering, och därför också de onda, de farliga okontrollerbara krafterna. De var 'djävulens träck'. En historiker som Le Roy Ladurie anser att ambarnssystemets

extremt stora utbredning under 1700-talet i klasser med tid och medel att själva ta sig an sina barn, bara kan förklaras med den bild av en framgångsrik kvinna som preciöserna hade varit med om att skapa. En kvinna som ville nå framgång i salongerna kunde inte låta sig hållas tillbaka av ett spädbarn. Det faktum att barn som sändes till ammor sällan kom levande ur vad Ladurie kallar ett 'blodbad', påverkade inte föräldrarna, kanske just därför att spädbarnsdödligheten var så stor överallt.

Kvinnorna hade inte preventivmedel så som våra dagars kvinnor har, de var tvungna att använda sin fantasi och viljestyrka för att finna lösningar som gav dem kontroll över ett tillsynes ofrånkomligt öde. Några blev sängliggande, några levde skilda från sina män, några gick i kloster, några sköt på äktenskapet så länge som möjligt och andra åter lyckades förbli ogifta. Alla de här metoderna gav kvinnorna möjligheter till utveckling på andra områden än i hemmets, de fick visa att de var andliga varelser, lika goda som vilken man som helst – kanske bättre? De avvisade kroppen som höll dem fast i en verklighet av blod, smärtor och sjukdom, och som skapade samhällets nedvärdering av dem. De insåg att de var annorlunda, men slog fast att de var annorlunda i positiv mening.

De preciösa var inte bara mäns vrångbilder av uppstudsiga kvinnor. Bakom satiren kan vi ana konturerna av en grupp överklasskvinnor som vände sig mot verkligheten och vågade tro att de var möjligt att förändra den. De var en liten grupp, men deras tankar spreds ut över Europa. Sverige hade en direkt förbindelse med preciöserna genom drottning Kristina. Hennes hov beskrevs i Madeleine de Scudérys nyckelroman *Clélie*. Under 1700-talet var Hedvig Charlotta Nordenflycht en av dem som hade fångats av preciösernas idéer och i England efterliknade blåstrumporna de franska kvinnornas salonger och blev kända som feminister. Att männen tvingades slå så hårt tillbaka mot dessa kvinnor, visar att deras idéer betraktades som ett hot. När Frankrike både av fransmän och andra ansågs ha de mest självständiga och fri-

Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ur 'Kvinnornas litteraturhistoria', 1981.

gjorda kvinnorna i Europa på 1600-talet och 1700-talet, var detta en situation som inte uppstått av sig själv utan en situation som kvinnorna hade varit med om att skapa genom sin kamp.

Arvet från preciöserna

Många drag i preciösernas insats liknar kvinnokampen i vårt århundrade, kampen för att skapa en positiv självuppfattning, för att erkännas av män och bland män, för att påtvinga omvärlden sina normer, för att finna möjligheter till utveckling. Man kan fråga sig om kvinnornas historia består av en serie upprepade frigörelseförsök som slutar utan resultat. Preciösernas aktivitet i salongerna följdes av överklasskvinnornas briljerande i sällskapslivet under 1700-talet. De använde sin charm och sin kvinnlighet till att uppnå makt inom politiken och det andliga livet och spelade en viktig roll i beslutsprocesserna. Då revolutionen kom, hade kvinnorna tillräcklig tro på sig själva för att kräva jämställdhet med mannen både privat och offentligt. Revolutionens män såg emellertid med skepsis på dessa frigjorda kvinnor och såg till att ta makten ifrån dem. Romantiken gav sam-

hället en ideologi som försvarade mannens makt över kvinnorna: kvinnans svaghet var en del av hennes attraktionsförmåga. Barnkvinnan blev ett ideal, en kvinna man måste beskydda och bestämma åt. Litteraturen svämmade över av döende unga kvinnor. Betoningen av kvinnornas ömtåliga konstitution drevs till det komiskas gräns och friska unga flickor drack ättika och snörde sig för att motsvara detta ideal. Som tidigare förnekades alltså kvinnans fysiska verklighet, men nu för att understryka hennes svaghet. Inte som hos preciöserna för att bygga upp hennes styrka.

Man skulle alltså kunna tro att ingenting hade uppnåtts, att kvinnorna gång på gång måste kämpa för frigörelse och jämställdhet. Ett tecken på motsatsen är emellertid de kvinnliga författarnas framträdande. Preciöserna sysslade med litteraturen som ett tidsfördriv, och få var så överlägsna som Madeleine de Scudéry som ansåg sig utvald av muserna till sin författargärning. Mme de Lafayette fortsatte att publicera sig anonymt hela sitt liv, mycket ängslig att skrivandet skulle skada hennes goda rykte. Under 1700-talet välldes det fram romanförfattarinnor i hela Europa, och den individuella självsäkerheten växer under århundradet. Också i andra länder framträder kvinnliga författare med revolutionära krav. Mary Wollstonecraft är kanske den mest kända. Under 1800-talet skrev många under manlig pseudonym, men de gjorde sig i hög grad gällande, de lyckades ofta leva på vad de skrev. Under 1900-talet och fram till idag är det inte svårt att se förbindelselänkar vad gäller kvinnokamp och litteratur.

Preciöserna hade betydelse för kvinnor som kom efter dem och använde dem som exempel. Att de inte tillhörde verkligheten föll visst ingen in. Om de nu är glömda eller ihågomna, så finns de trots allt med i historien om kvinnors kultur och har bidragit till att skapa förutsättningar för de kvinnor som kämpar för sina rättigheter idag.

Översättning: Maria Svensson

L I T T E R A T U R

- Abensour Léon, *La Femme et le féminisme avant la Révolution*, Paris 1923.
- Adam Antoine, *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*, vol 5, Paris 1948–56.
- Debu-Bridel Jacques, 'La Préciosité: conception héroïque de la vie', *Revue de France*, V 1938, s 195–216.
- Hoffman Paul, 'Préciosité et féminisme dans le roman de Michel de Pure', *Travaux de linguistique et de littérature*, Strasbourg 1967, s 23–34.
- Lathuillière Roger, *La Préciosité: étude historique et linguistique*, Genève 1966.
- Liot Backer Dorothy A, *Precious Women*, New York 1974.
- Livet Charles, 'Les Femmes de la Fronde' *Revue européenne*, III 1859, s 529–551, s 726–758.
- Lougee Carolyn C, *Le Paradis des Femmes*, Princeton New Jersey 1976.
- Muchembled R, *Culture populaire et culture des élites*, Paris 1978.
- Niderst Alain, *Madeleine de Scudéry, Paul Pellison et leur monde*, Paris 1976.
- de Pure Michel, *La Prétieuse, ou le Mystère de ruelles*, 1656–57, ny utg Emile Magne, vol 2, Paris 1938–39.
- Reynier Gustave, *La Femme au XVIIe siècle, ses ennemis et ses défenseurs*, Paris 1929.
- Le Roy Ladurie E, 'Un phénomène bio-socioculturel: L'Allaitement mercenaire en France au XVIIIe siècle' *Communications* 31, Paris 1979.
- Stanton Domna A, 'The Fiction of *Préciosité* and the Fear of Women', *Yale French Review* 62, 1981.
- Thérive André, 'Les Précieuses non ridicules', *Revue des deux mondes*, 1959, nr 24, s 641–648.

S U M M A R Y

The 'precious women' in 17th century France.

The 'precious women' belonged to a small group of intellectuals in the French upper class in the 17th century. 'Precious' was synonymous with the word 'ridiculous' during the 17th century, and literary history from this period has been profoundly influenced by this interpretation when examining the 'precious women'. More recent literary history considers

these intellectual women an important part of cultural life in France during this period. They gathered the cultural elite in their homes, they made judgements about art and literature, they worked to purify the French language and some of them, such as Mlle de Scudéry, Mme de Lafayette and Mme de Sablé, were writers as well.

Domna A. Stanton maintains in an article in the *Yale French Review* that the 'precious women' were a fiction, created by comedy and satire, expressing the authors' fear of women who do not conform to the role expected of women.

Comedy and satire, however, derive their material from reality. Groups of intellectual upper class people met regularly, discussed serious matters and amused themselves, created literary texts and loved each other platonically or otherwise! Their ideas can be intercepted through the curtain of comic effects in satire and comedy, and Mlle de Scudéry wrote voluminous novels where all the central issues of 'préciosité' were discussed.

No one wanted to be called precious in the 17th century, because it was a negative concept but we can call these women precious, because we have changed the meaning of the word.

The most important characteristic of the 'precious women' for us is that these women did not accept society's image of women nor their own situation. They tried to create new ways of social life, new norms of behaviour, and they had much influence on the creation of a new ideal of man, 'l'honnête homme'.

Their efforts to change a reality that seemed impossible to change was an encouragement to other women of their own time and later. Their discussions and their work provide a background for our own efforts to change the situation of women.

Sissel Lie
Universitetet i Trondheim
Norges lærerhøgskole
Romansk institutt
7055 Dragvoll, Norway